

társadalmi víziók fontossága mellett érvel, hogy végre meghallhassuk a természet szavát.

Ha pillanatnyilag nem is a globális felmelegedés megállítása tűnik a legsürgetőbb feladatunknak, a témakör tárgyalásával nem várhatunk a Covid19-pandémia megszűnéséig, már csak azért sem, mert a világvárványok megjelenése szorosan összefügg a klímaválsággal. A kötet megjelenése kellemes, de

ami ennél fontosabb, hogy a jövőnket alapvetően meghatározó témában felmerülő kérdésekre kínál megoldást közérthető formában. Meggyőződésünk, hogy a környezettudatos viselkedés elterjedése nélkül az ember fennmaradása a Földön veszélybe kerül, ezért a *Természet és felelősség* elolvasását mindenkinek ajánljuk.

Sípos László

NAGYSZEBEN ÉS POLGÁRAI A 16. SZÁZADBAN

Mária Pakucs-Willcocks: *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean*

[A 16. századi Nagyszében. Egy erdélyi város rendje]

■ Pakucs-Willcocks Mária kézen fogja és végigvezeti az olvasót Nagyszébenben, két korszak határán, a középkor végén, valamint a kora újkor elején, a kora újkor hajnalára, annak első évtizedeire összpontosítva, amelynek köszönhetően megismerhetők egy erdélyi szász város politikai, társadalmi és vallási életének főbb aspektusai. Művében fény derül arra, hogy mit jelentett egy gazdag és egyben biztonságos településhez tartozni, és milyen történésekkel, jelenségekkel szembesültek e város lakói a 16. század során.

A szerző a bukaresti Nicolae Iorga Történeti Intézet kutatója, kutatási területéhez tartozik a kora újkor társadalom-, gazdaság- és várostörténet. Könyve, a bevezetőt követően öt nagyobb és több alfejezetre tagolódik, majd ezeket végszó,

mellékletek, forrásjegyzék, szakirodalom és az illusztrációk jegyzéke követi. A román nyelvű várostörténeti kiadványnak köszönhetően fény derül arra, hogy miképpen működött egy városi közösség öt-száz évvel ezelőtt, mindemellett egyéni és kollektív sorsokat fed fel, amelyekre írott és íratlan szabályok gyakoroltak hatást.

Pakucs-Willcocks a téma historiográfiája tárgyalásának nagy teret szentel, figyelembe veszi mindazokat a kutatásokat, kiadványokat, amelyek párhuzamba hozhatók saját eredményeivel. A könyv számottevően hat évtizedre koncentrál, az 1540–1600 közötti időszakra helyezi a hangsúlyt, amely meg egyezik Haller Péter és Albert Huet tevékenységének éveivel. A kötet levéltári, latin és német nyelvű források aprólékos és alapos feldolgo-

zásának köszönhetően született meg, a források igen széles körű tárházának (számadaskönyvek, jogi és céhes iratok, valamint egyházi és városi statútumok) adataira építve.

Az első fejezet a politikai renddel foglalkozik, amelyben elsősorban a város kezdeti időszakára világít rá, egészen a 12. századig visszatekintve, amikor a szászok hospesekként Erdélybe érkeztek. Egy szerény, faházakból álló középkori település történetének részletei ismerhetők meg egészen a felvirágzást hozó 1500-as évekig. Szeben a 16. század során már két minőségben tűnik fel, egyrészt Szebenszék központja volt, másrészt az erdélyi szászok legjelentősebb döntéshozó és bíraskodási fóruma, a Szász Universitas is itt működött. Tudni kell, hogy Nagyszeben vezetősége az egész szász közösséget képviselte az erdélyi fejedelemmel és a másik két, az erdélyi magyar nemes és a székely nemzettel fenntartott kapcsolatokban. Fény derül arra, hogy kik képviselték a város hierarchikus politikai rendszerét, amelyben a polgármester, a királybíró, a székbíró, a városgazda, a városi tanács, a jegyző és a centumvirek kaptak kiemelkedő szerepet. A szerző a hivatalok, fontosabb kifejezések német megfelelőit mindvégig feltünteti. Szintén e fejezetben kap képet az olvasó arról, hogy milyen előfeltételei voltak a polgárjog elnyerésének. Ahhoz, hogy valakiből *Stadtman*n, azaz városi polgár válhasson, akárcsak más európai városokban, a település falain belül ingatlant kellett a tulajdonolnia, ami után adót fizetett. A részletekbe menő fejezet rávilágít arra is, hogy a fertályok felmérése és összehasonlítása alapján mennyibe került Nagyszebenben egy lakóház, hol

lakott a módosabb és hol a szűkölködőbb réteg.

Pakucs-Willcocks Mária betekintést nyújt a tehetős városiakok szűk körébe is. Ritkaságnak említeném Albert Huet hatalmas vagyónát. Egy hagyatéki leltárból kiderült, hogy javainak listája 35 oldalt tett ki, amelyhez hozzátartozott egy tetemes pénzüsszeg, három szebeni ház, legelők, kertek, gyöngyök, láncok és harminc aranygyűrű! Szintén a város jelentős polgárának számított Haller Péter, aki Budáról érkezett, hogy családi vállalkozását tovább bővítse Erdélyben. Karrierje gyorsan ívelt felfele, rövidesen a szebeni politikai élet résztvevőjévé vált, polgármester, szász királybíró, majd kincstárnok lett. Fontos kiemelni, hogy a városi elit többi tagjához hasonlóan távolsági kereskedelemmel foglalkozott, különféle keleti árukat és fűszereket forgalmazott. A könyv megannyi, a nem szakemberek számára különösképpen hasznos értelmező részt tartalmaz. Többek között rámutat ezeknek az árucikkeknek az exkluzivitására, amelyeknek egykori értékét manapság nehéz felbecsülni, hiszen, ahogy a szerző is írja, napjainkban bármelyik kisboltban könnyen beszerezhetők.

A második fejezet a jó rendszert, megfelelő kormányzást, irányítást, vagyis az úgynevezett *Gute Policey* fogalmát tárgyalja, amelyben a humanizmus hatását kell látni. Szebenben a hatóságok feladatuknak tekintették, hogy a polgárokat a közösség igényei szerint korában tartsák. Nem csupán a nagyszzebeni politikai vezetés érezte kötelességének, hogy a közjót szolgálja, Európa-szerte vezettek be szabályokat erre vonatkozóan fényűzés, prostitúció, koldulás ellen. Fogalmat alkothatunk arról, hogy a 16.

századi szász „főváros” lakói zárt közösséget alkottak, ez pedig egyrészt abban merült ki, hogy akadályozták a házvásárlást azok számára, akik nem a szász nemzethez tartoztak, tiltották a vegyes házasságokat, céheikbe nem vettek fel magyar ajkú tagot, továbbá a spanyoloknak, franciáknak és szerbeknek tiltották a letelepedést. Minden jel arra utal, hogy szigorú feltételekhez kötötték a közösségükhöz való tartozást, ezáltal pedig a kívüllélőknek nem volt esélye a beépüléshez, az asszimilálódáshoz, hiszen becsületos hivatás nélkül nem tudták állni a sarat, nem boldogultak, és nem is válhattak polgárrá.

A könyvnek szintén e részében kerülnek elemzésre a 16. században élő szebeniek elvei, amelyek a mai emberek számára is példaértékűnek bizonyulnak. Országos vásár során a városlakók számára kötelező volt a házuk előtti területen tisztaságot tartani, a földet téglákkal vagy gerendákkal lefedni, a kellemetlen szagokra megoldást kellett találniuk, a szemetet össze kellett szedniük, aki pedig kétszeres felszólításra sem tette a dolgát, arra pénzbírságot szabtak ki. A szerző a vizsgált század alacsony bűnözési rátájára mutat rá, amelynek hátterében nem feltétlenül a példás életek álltak, hanem elhallgatott esetek. Ez pedig arra enged következtetni, hogy a polgárok baj esetén a hatóságok helyett inkább a rokonsághoz fordul(hat)tak segítségért. Pakucs-Willcocks Mária arra gyanakszik, hogy a város kizárta az emlékezetéből a negatív, elfogadhatatlan eseteket, amelyek esetleg rossz fényt vethettek volna morális szempontból a közösségre. Egyszerű oka lehet annak, hogy írásban nem akartak a büntettekről megemlékezni: amit nem tartottak méltónak közösségükhöz, arról nem tettek említést. Erre utalhat az is, hogy az aranyművesek céhének jegyzőkönyvéből hiányzik egy oldal, amely egyszerűen az elkallódásnak is betudható, ugyanakkor valamilyen elítélendő cselekedetre is utalhat. Világossá válik az is, hogy a kora újkori embert a fizikai és a szociális határok határozták meg, amelyek miatt gyakran adódtak konfrontációk. Ezeknek az elsimításában a magisztrátus vállalt szerepet, ezáltal is betöltve a felelősségteljes hatóság funkcióját. A fejezet során szó esik a városban egykoron még álló, fegyelmet és rendet sugalló jelképekről, a Roland-szoborról, a pellengérről, illetve a boldok ketrecéről, amelyeket a morális törvények ellen szegülők nyilvános megengedéseként vettek igénybe.

A harmadik fejezet a város azon időszakába repíti vissza az olvasót, amikor a település rendje felborult. Ez lehetett egy lázadás, amely gyilkossággal és tűzvészsel járt, ugyanakkor olyan örömteli pillanatok, ünnepek, multságok is, amelyeknek köszönhetően a szebeni szászok megtapasztalhatták a szürke hétköznapokból való kiszakadást. Példának okáért 1579-ben Báthory István (1553–1586) sikerét ünnepelték, amikor az erdélyi fejedelemnek és lengyel királynak sikerült elfoglalnia egy litván várat. Az ünneplésbe a város minden rétegét bevonták, a szerző a résztvevők gazdag listáját tárja eléink. Albert Huet a város hivatalnokait lakomára invitálta háza elé, amely a vigadalom mellett a politikus reprezentációját is szolgálta. Asztalukat fiatalok vették körül, akik dulakodásba kezdtek a királybíró pénzszórása folytán. Hatalmas hordóból kínálták a bort, táncoltak, furulya-

és trombitaszó zengett, sőt ágyúk dördültek el, aminek következtében, házak ablakai törtek be, tetőcserepek estek le. Ezáltal nem mindenki tudta átérezni a jó hangulatot, hiszen egyeseknek az ünneplés kárt tett az ingatlanában, amit viszont a későbbiekben közpénzből térítettek meg. Ezek az események olykor áldozatot is követeltek. Egész Európa városi közösségeiben sor került hasonló ünnepekre, amelyek részben a hivatalnokok és a céhtagok népszerűségét szolgálták. A történeész külön fejezetet szentel Albert Huet személyiségének – akinek a tiszteletére a város aranyérmét is vert, a királybíró monogramjával –, amiben példamutató énje kerül fókuszba. Ezekkel az emelkedett hangulatban zajló alkalmakkal ellentétben megesett, hogy a városlakók erőszakos magatartást tanúsítottak nemcsak egymással, hanem akár a hatóságokkal szemben is. 1556-ban a centumvirek Johann Roth királybíró ellen lázadtak fel, akit kegyetlenül meggyilkoltak, de nemtetszésüket kívánták kifejezni Johann Lulay királybíróval szemben is, aki ráadásul nem volt szebeni születésű. A nem kívánt személy eltávolításával járó felfordulás után a magisztrátus gondoskodott a rend helyreállításáról, amihez hozzátartozott a tettesek megbüntetése is.

A könyv negyedik fejezete a megfelelő módon vezetett közösségekre és a morális értékrendre helyezi a hangsúlyt. A szerző megemlíti, hogy a szászok egyfajta „zsigerből eredő” önfegyelemmel rendelkeztek, amit nem a hatósági rendelkezések váltottak ki. A szebeni tanács által kibocsátott törvények, szabályok egy ideális város képét erősítették, a helyes kormányzás ideológiáját körvonalalták, amely-

nek a polgárok a haszonélvezői voltak. A magisztrátus kötelességének érezte, hogy közös értékeken alapuló közösséget hozzon létre, a közjó biztosításával, sőt hatáskörén túllépve, más testületek és intézmények szerepkörét – egyház, céhek, szomszédságok – is átvéve, utat és példát mutasson lakóinak. A városban elburjánzottak a protestáns tanok, amelyek jelentős hatást gyakoroltak a városi életvitelre, ezeknek következtében pedig a lakók elvetették a pompát, a féltelen mulatozást, az ételpazarlást, az éjszakai sétát, a gyertyaoltás utáni szórakozást, a gondatlanságból okozott tüzeseteket. A könyv sorra veszi a megtörtént kihágásokat, és ezek mindegyikére konkrét esetet hoz fel példaként. Ugyanakkor nem számított elfogadottnak a házasságon kívüli viszony, a frigy előtti aktus sem. A kocsmák állandó problémát jelentettek, ahol az italozás és a játék hevében botrányok alakultak ki. A szerző rámutatott arra, hogy a kiadott rendeletek egy félelmeikkel és aggodalmakkal teli világot tükröznek, amelyben a gondokat megszegyenítéssel és büntetésekkel igyekeztek elkerülni, orvosolni. A már említett szomszédságok a város mikroközösségeinek számítottak, amelyekben a társadalmi kontroll hatékonyan, ugyanakkor szigorúan működött. Minden egyes városlakó egy szomszédsághoz tartozott, amelyben a tagok felelősséget vállaltak egymás biztonságáért, környezetük és a kutak tisztaságáért. Betegségek, elhalálások során segítettek egymást, éjszaka felváltva őrseget alkottak. Az összetartás, az együttműködés és a morális értékek szem előtt tartása jellemezte őket. Aki ez alól kibúvót keresett, azt ki-rekesztették.

Az ötödik fejezet szintén a fegyelmet helyezi görcső alá, ez alkalommal egyházi szempontból. Részletes leírást kapunk arról, hogy a várostól elválaszthatatlan reformáció miképpen nyert teret Nagyszébenben, elsősorban könyvek formájában, de szóbelileg is terjedt, kereskedők és peregrinus diákok révén. A hitújítás az erdélyi szászok identitásának kiteljesedéséhez is hozzájárult. A könyv adatokkal szolgál arra vonatkozóan, hogy a plébánosok élete akkor számított példamutatónak, ha szerényen öltöztek, ha távol tartották magukat a botrányoktól, a csúfoló-dástól, a fényűzéstől, sőt gyűrűt sem volt szabad viselniük. A reformációnak köszönhetően a városi iskola is megújult, Haller Péter ösztöndíjakat hozott létre a diákok számára, könyveket adományozott. A diákok és a tanárok viselkedését keretek közé szorították, az itt tanuló diákok nem beszélhettek csak latinul és görögül, este kilenc óra után pedig nem hagyhatták el az épületet. A fejezet arról is beszámol, hogy miképpen vélekedtek a házasságról. A frigyek elsősorban családok között megkötött gazdasági szerződésnek számítottak. A város csakis az Isten színe előtt megkötött egybekeléseket ismerte el, egy háztartás csak abban az esetben számított tisztának és kereszténynek, ha mindkét fél ismerte a katekizmust, templomban keltek egybe, ugyanakkor mindez a szülők beleegyezésével történt, és a ceremónia előtt nem létesítettek szexuális kapcsolatot. E morális elvekkel szemben álló esetek mutatják, hogy nem minden házasság működött problémamentesen. A szerző két válás történetét ismerteti, 1536-ból és 1590-ből, mindkettő házasságtörés miatt következett be.

A leírtak tükrében a 16. század egy változásokkal teli időszakot hozott el Szeben életében, amelyben a politikai és vallási struktúrák a középkori jelleget elhagyva kezdtek modernné válni. A kötet peres iratok, tanúvallomások, számadáskönyvek, statútumok, valamint többek között különböző jegyzőkönyvek alapján igyekeznek rámutatni a szebeni hatóságok elhivatottságára, a morális fegyelmezés, a kormányzás és a városlakók edukálását illetően. Az említett források mindegyike egy ideális, szász, lutheránus város törekvéseit tükrözik, annak ellenére, hogy természetesen a politikai és egyházi hatóságok erőfeszítései olykor hasztalannak bizonyultak, hiszen a szebenieknek sem sikerült teljes mértékben példaértékű életet élniük. Mindezek ellenére a lakosság nagy része a közösség harmóniájára, becsületességére és a város felvirágoztatására törekedett. Az izgalmas esettanulmányokkal teleszótt könyv rávilágít arra is, hogy egy hasonlóan fejlett városhoz tartozni szigorúan meghatározott kötelezettségeket feltételezett, adófizetést, éjjeli őrszolgálatot, vasárnapi istentiszteleten való részvételt, illetve a szomszédság tagjaival való jó együttműködést. A szerző többször állítja párhuzamba a várost egyéb német ajkúak által lakott kül- és belföldi településekkel, az eseteket olykor több perspektívából megvilágítva. Pakucs-Willcocks Mária eredményesen tett kísérletet arra, hogy bebizonyítsa: a kora újkori Szebennek sikerült az európai mentalitás- és politikai irányzatokkal azonosulnia és lépést tartania. Az olvasmányos, illusztrációkkal és fényképekkel színesített kötet főleg társadalom- és művelődéstörténeti szempontból közelíti meg a 16. századi

Szebent, amelynek szimbólumokra és rendkívüli értékekre épülő világát közel hozza az olvasóhoz.

A szerző korábbi, Nagyszebenben foglalkozó tanulmányai, valamint könyve kisebb témákat érintve foglalkozott a város múltjával, egészen konkrétan a kereskedelemmel, a görög és az Oszmán Biroda-

lomból származó kereskedőkkel, Szeben szomszédságaival, valamint ünnepeivel. Korábbi munkáihoz viszonyítva ez utóbbi kötete szélesebb kitekintésben vizsgálja az erdélyi szász város múltjának egy szegmensét.

Kis Cynthia

DOKUMENTUMKÖTET A KÁROLYI-KORMÁNY NEMZETISÉGI MINISZTERIUMÁNAK IRATAIBÓL

L. Balogh Béni: *Erdélyből jelentik. A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának válogatott iratai. 1918. november 3.–1919. január 29.*

■ Mivel az első világháború lezárása és az azt követő, a magyar nemzet számára tragikus események százéves évfordulója járt le nemrég, ennek megfelelően számos írás jelent meg a magyar könyvpiacra is ezekben a témákban. Nemegyszer egy-egy felvetés hatása túllépte a szakmai köröket, és közéleti vitákat is generált, gondolok itt például a szabadjóműves páholyok szerepéről vagy a Károlyi-szobor ideális helyéről szóló vitákra. Ilyen körülmények között a szakember számára kétféle kihívás kínálkozik: az első, hogy a már meglévő, megjelentetett munkák alapján átfogó, hasznos szintézist írjon, melyben a már kialakult attitűdöket árnyalja, pontosítja. A másik irány megpróbálni a nagy mennyiségű, már a köztudatban meghonosodott információk mellé újat hozni, olyan dokumentumok

feltárásával, melyek ismertek lehetnének korábbról is ugyan, de a gyakorlatban mégis újszerűen hatnak, új gondolatokat hozhatnak be a köztudatba. L. Balogh Béni e kötete a második kihívást igyekszik elsősorban teljesíteni.

A szerző jó ismerője az erdélyi magyarság 20. századi történetének, több könyve is megjelent e vonatkozásban. Főleg az olyan meghatározó témák érdeklí, mint a bécsi döntés háttere és a dél-erdélyi magyarság sorsa a második világháború éveiben vagy az első világháborút követő impériumváltás és a román–magyar határ kijelölésének kérdése. Ez utóbbi témában nemrégiben közölt tanulmányt a *Korunk*-ban is. Mint a budapesti Nemzeti Levéltár munkatársa, első kézből férhet hozzá értékes dokumentumgyűjteményekhez, és kutatóként ezt a lehetőséget – erről tanúskodnak